

БОГОСЛОВЉЕ

ОРГАН ПРАВОСЛАВНОГ БОГОСЛОВСКОГ
ФАКУЛТЕТА

ГОДИНА VI

СВЕСКА 4.

D-r ДУШАН ГЛУМАЦ, ДОЦЕНТ.

О ТАЛМУДУ

(Наставак)¹

ТАНАИТИ ДО РАБИ ЈЕХУДЕ ХАНАСИ, И КОДИФИКАЦИЈЕ МИШНЕ (ОКО 150. ПОСЛЕ ХР.)

Покрај свештенства, ствара се сада један нови staleж, научнички, тј. људи који су проучавали и познавали закон у танчине. И у време јелинизма када се свештенство, особито више, било обратило паганском образовању и запуштало, мање више, закон праотаца, иступише ти научници против њих. Они сада постају ватрени чувари закона, а не свештеници, и они постају учитељи народни у правом смислу, па због тога господаре њиме². Обично се зову „soferim“ што значи: учени људи, научници (у Новом Завету: γραμματεῖς)³, али има и специјалних израза, тако: νομικοί = законици тј. правници (Мат. 22,35. Лук. 7,30), а ако су и поучавали у закону зову се νομοδιδάσκαλοι = учитељи закона (Лук. 5,17. Дела апост. 5,34). Јосиф Флавије их зове тумачима отачких закона (πατριῶν ἐξηγηταὶ νόμων) или σοφισταὶ и ἱερογραμματεῖς (у Antiquitates XVII 6,2 исп. XVIII, 3,5. Bellum. Judaic. I. 33,2. II. 17,8 9. VI, 5. 3).

У талмудско време (Мишне) обично се зову „hakhamim“ — мудраци, док се израз „soferim“ употребљава за пријашње старе ауторитете⁴. Јасно је да су ти „законици“ — познаваоци закона уживали у народу највећи углед о чему сведочи и њихов назив „rabbi“ = мој господару, мој учитељу⁵. Временом се развила

¹ Види Богословје VI. св. 3.

² G. Karpeles. о. с. 143.

³ „Sofer“ је сваки човек који се бави књигом, па и писар (Sabbath XII, 5. Nedarim IX) или књиговезац. У Старом Завету означава, најпре, царског чиновника (канцелар), а затим сваког научника (Gesenius Buhl.: Hebraisch-aramäisches Wörterbuch 17 Aufl. (1921.)

⁴ E. Schürer, Geschichte des jüdischen Volkes im Zeitalter Jesu Christi II Bd стр. 314, Leipzig 1898.

⁵ Из тог назива развила се временом титула „rabbi“, при чему је суфикс „i“ — „мој“ изгубио своје значење, а долази и „rabbi“; али „rabbi“ није свештеник!

титула „rabban“ за ознаку већег поштовања и угледа једног учитеља од осталих, која се често изговарала и као „rabbon“, у Новом Завету ραββωνί („rabbon“ или „rabbin“ са суфиксом личне заменице првога лица), што је свакако према арамејском начину изговора, док је „rabban“ више јеврејски облик (Schürer о. с. 316). Та се титула даје само четворици учитеља, за цело време Мишне (око 30—150 после Хр.) и то: Rabban Gamali'el I (Гамалиило), rabban Johanan ben Zakaj, rabban Gamali'el II и rabban Simon ben Gamali'el II, а спомиње се као пети и rabban Gamali'el III син Jehude ha-Nasi (Abot. II, 1), док се за осталу двојицу, којима се даје данас обично та титула (Симону сину Хилеловом и Симону сину Гамалила I), у Мишни не спомиње. Долазила су и имена: „abba“ = оче (у Новом Завету (πατήρ Мат. 23,9.) и „morê“ = учитељу (καθηγητής Мат. 23,10).

Међу многобројним ученицима и наследницима Хилеловим и Шамајевим, наставило се проучавање закона и традиције истим начином као и до њих тј. усменим предавањем. Ништа се записано није смело употребљавати при предавању и учењу. Учитељи — Tanna'im (предавачи) развијају цео примљени и научени материјал још даље, споменути Гамалилови правилима излагања (šeb'a middot“). Они развијају и теоријски излажу право, уче своје ученике и изричу право по судницама (Schürer о. с. 320).

Закон је додуше био дан у Тори, али ни један законик не може заћи толико у све детаље да му не би било потребно тумачење и излагање. У Тори су били, често, дани само општи прописи, а те је прописе требало затим казуистички развити да буде предвиђен сваки случај у животу. Ту је, поготово, било слободно поље рада, јер сваки учитељ — равин није био само дужан да очува оно што је примио од својих учитеља, него да закон и даље развије залазећи у све могуће детаље. Разуме се да се то могло вршити само између неколико научника који би могли стављати своје примедбе у усменој дискусији. Због тога, научници нису само скупљали много ученика око себе, него су, обично, становали у већим местима, где их је више било.

Ученик је морао поштовати свога учитеља више него оца и матер: „поштовање учитеља је јаче од поштовања оциноског; јер и син и отац морају поштовати учитеља“ (Ketibot IV, 12). „Ако нешто изгуби отац и учитељ, то је губитак учитељев. претежнији од очевог. Јер његов га је отац само довео на овај свет, док га његов учитељ, који га учи мудрости, доводи у

живот у будућем свету. Но ако му је отац уједно и научник, онда очев губитак има првенство. Ако нечији отац и учитељ носи какав терет, то се мора најпре помоћи учитељу. Ако су отац и учитељ у ропству, мора се најпре откупити учитељ па затим отац. Али ако му је отац уједно и научник, онда има отац првенство“ (Baba mešia II, 11).

За подучавање ученика наплаћивала се становита сума, сваки дан; (Хилел једнога дана не може да плати, па се попео на кров школе где је и заспао, па га затрпао снег. Јома 35, b). Предавање се држало у школи („bet hammidraš“, у множини „batê midrašot; Berahot IV, 2. Pesahim IV, 4; Šabbat XVI, 1.), које су често биле уз синагогу, али се ипак разликовале од њих, јер се спомињу једна крај друге (Pes. 53. b.). Учители су волели да имају што већи број ученика („talmidim“), јер је по традицији важила парола још од људи велике синагоге да се скупља што више ученика (Abot. I, 1.), због тога су их гласовити учители и скупљали око себе (Joseph. Bell. judaic. I. 33, 2).

Није се учило из писаних уџбеника него се морало научити све напамет. Учитељ је морао стално да понавља, због чега се и употребљава глагол „šapa“ = δευτεροῦν = поновити, у смислу: учити, али то понављање није се вршило на тај начин да само учитељ предаје, него се више поступало у облику дискусије. Поставила би се нека законска питања на која би или сам учитељ одговорио или би одговарали ученици, а често су и сами ученици питали. При томе су ученици били обавезни да све добро памте, а уз то да никако друкче не уче него како су научили од свога учитеља, чак истим изразима: „hajav 'adam lo'mar bil'šon rabbô“ — сваки је дужан да учи речима свога учитеља (Edujot I, 3.), а сваки који заборави нешто од наученог је као онај који лакоумислено свој живот проигрива (Abot. III, 8.). Учитељ је обично седео на узвишенијем месту (исп. Дела апост. 22, 3. παρά τοῦς πόδας Γαβριήλ), док су ученици седели на поду („beqatq'a“)¹.

Када су се разишли Фарисеји и Садукеји, већина научника изгледа да је пристала уз фарисеје. Јер фарисеји су они који примају и предање (Joseph. : Antiquitates, 13, 10, 6), а управо научници равине чувају то предање, уче га и даље развијају. Оно што би они својим дискусијама развили, признавали су

¹ Schürer, o. c. 326.

фарисеји као закон. Њихова теорија постајала је законом. „У последњем веку пре разорења Јерусалима имали су фарисејски научници толику духовну власт, да је велики Синедрион у пракси увек се прикључивао праву које су развили фарисеји, и ако је био састављен од фарисеја и садужеја... Одредбе које су развили научници признавале су се и у пракси обавезнима, чим би се школе сложиле о томе. Научници су стварни законодавци и ако немају формално признање. То је особито важило иза разорења храма, када није више било државно судиште, као што је некада био Синедрион. Једини меродавни фактори били су равински научници са својим чисто духовним ауторитетом. Њих, који су већ и раније стварно установљавали право, сада се све више признаје и формално, као ауторитете који одлучују. Њихова изјава је била довољна да се установи који закон важи. Чим би, дакле, ма где настала сумња о нечем да ли се има вршити овако или онако, требало је само изнети ствар пред научнике (мудраце, „*hahkāmim*“), и они би изrekli меродавну одлуку (Исп. *Kilajim*, IV, 9. *Edujot* VII, 3.). Ауторитет једнога учитеља био је толики, да је била довољна само изрека једног јединог угледног учитеља да реши цело питање. (*Šabbat* XVI, 7. *Kelim* V, 4. *Kilajim* VII, 5.). Њиховом одлуком често су се постављале нове одредбе, које су каткад и одударале од дотадањих уобичајених (*Sukka* III, 12.), но при томе се претпоставља да ту одлуку једнога прими и већина осталих учитеља. Зато се догађало да већина накнадно исправља одредбу којег учитеља или да сам научник мора напуштати своје, и примати становиште већине“ (Schürer. o. c. 322.)

Као познаваоци закона, па чак и законодавци, разуме се, да су ти научници „равини“ врло често и судили. Судија, — спремних правника, — није било у то време. Ако би се у неком месту грађани сложили и изабрали свога суграђана за судију, тај је судио. Јасно је да би се у таком случају увек бирао научник — познавалац закона, ако се само налазио у месту. Он је, онда, пресуђивао у сваком случају и његовој се пресуди покоравало. R. Akiba осудио је неког човека на 400 сус-а (динара) да плати некој жени као оштету што јој је одсекао косу, и овај се не противи него исплаћује. (*Baba Kamma* VIII, 6). Како се већ у закону одређује да судија несме примати дарове (*Излавак* 23, 8; *Поновљ. закони* 16, 19), судило се бесплатно.

Шта више, у Талмуду се одређује да не важи она пресуда за коју се узела награда да се суди (Behorot IV, 6). Због тога се судија — равин морао бавити и неким другим занимањем да си стекне средства за живот. Јер се на тај начин најбоље чувао од греха (Abot II, 2). И апостол Павле, због тога, и покрај проповедања јеванђеља издржавао се ткачким занатом (Дела апост. 18, 3. 20, 34 I-Солуњ. 2, 9. II-Солуњ. 3, 8 и т. д.), и ако се и у самом јеванђељу наглашава да радник треба да прими и награду (Мат. 10, 10 Лук. 10, 7.) а то исто спомиње и ап. Павле (I Коринћ. 9, 14 исп. I Кор. 9, 3—18. II Кор. 11, 8—9). А и за многе се равине спомиње да су зарађивали лебац.¹ Али се при томе опомиње да се не посвећује сувише привређивању на штету науке. „R. Meir рече: мање се предаји заради а више се бави законом“, а за Хилела се вели да је рекао: „ко се сувише посвећује трговини неће постати мудар“ (Abot. IV, 10. II, 5).

У време Христово, изгледа, да су равине знали уде-сити си приходе и од суђења, и ако је оно, можда, остало бес-платно (Марк. 12, 40. Лук. 20, 47. 16, 14. Мат. 23, 14, 16. 23. 28).

Међу Хилеловим и Шамајевим ученицима спомињу се талентовани учитељи који су наставили и развили њихово дело. Већ их блажени Јероним набраја, и ако нетачним редом, (уз коментар Исаије, књига 3, гл. 8.) овим речима: *Sammai et Hellel, ex quibus orti sunt Scribae et Pharisei; quorum suscepit scholam Acibas, quem magistrum Aquillae proselyti autumant, et post eum Meir, cui successit Joannan filius Zachai, et post eum Eliezer et per ordinem Telphon et rursus Joseph Galilaeus et usque ad captivitatem Jerusalem Josue.*² Разуме се да је било врло много учитеља који су живели у исто време. Због тога их се обично разликује три врсте и то: а) „*tanna'im*“ учитељи који су напамет поучавали, до кодификације Мишне (око 200 г. посл. Хр.). б) „*amorajim*“ тумачи писаног предања (Мишне) до закључења Талмуда (од 200—500). в) „*saboraæ*“ мислиоци, који одлучују (о предању) (од 500—650 после Хр.)³

¹ Hartmann. Die enge Verbindung des Alten Testaments mit dem Neuen (1831) стр. 430. Delitzsch Franz. Handwerkerleben zur Zeit Jesus. 2 Aufl. Lpzig 1875 стр. 71—83; Hamburger: Realencyclopädie für Bibel und Talmud, Abtheilung II. (Strelitz 1883 стр. 238 и 1241.

² Исп. Strack, Einleitung 119.

³ Graetz, Geschichte der Juden, Leipzig 1908. (Bd. IV. 7.).

Танаити се, обично, деле у 5 генерација, од којих се по некоја дели и на старију и млађу групу¹ да се што боље покаже, који су танаити, односно амореји, истовремено развијали своју делатност.

Прије разорења Јерусалима, разуме се, да је центар научника био свети град. У њему налазило их се највише, али се мора узети да их је било и по осталим местима. Налазе се по Јудеји, али и у Галилеји (Лук. 5, 17) па чак, за време диаспоре, и у Риму.² Управо због тога, а и због разна тумачења (Шамајеве и Хилелове школе), често је у једном месту било дозвољено оно, што је у другом забрањено.³

Као сина Хилеловог спомињу многи Симона I., који да је отац Гамалиила I. (Strack. о. с. 120) али то није тако сигурно (Schürer. 364). Сигурно је постојао Гамалиило I. „Старац“: „Rabban Gamli'el hazzagen“ како се обично зове за разлику од Гамалиила II. (Orla II, 12. Roš hašana II, 5. Gittin IV, 2—3). Један од најпоштованијих учитеља кога је слушао и апостол Павле (Дела апост. 22, 3). Он је дао у Синедриону савет да се оптужени апостоли пусте на слободу, јер ако је њихово дело, дело човечје, да ће и само од себе пропасти а ако је од Бога, да се узалуд боре (Дела апост. 5, 34.—39.). Из тога се управо види да он није био председник Синедриона, него обични његов члан, и ако јеврејска традиција држи да је био председник Синедриона.⁴ Колико је био поштован и као научник и као човек показује и изрека о њему што је сачувана у Талмуду: „Од како је мртав рабан Гамалиел старац, нема више поштовања закона („kevod hattora“) а у исто време умрла је и чистота и уздржавање („tahora up'rišut“, Sota IX, 15.).

И његов син Симон уживао је веома велики углед. Како је живео за време јудејске војне, особито у првом њеном периоду (66—68 после Хр.), живо је учествовао у њој (Grätz о. с. III. 449, 471), али ипак није био претседник Синедриона (Schürer о. с. 366.). И сам Јосиф Флавије веома га хвали, да је био врло угледна порекла, да је био веома разуман, речит

¹ Strak. о. с. 119 (Grätz их дели на 4 генерације).

² Schürer о. с. 320.

³ „Од једне Торе постадоше две“ (јерус. Sanhedr.. 19 с. Jev. I, 9).

⁴ Grätz о. с. Bd. III., 348.

и спретан.¹ Промишљеност препоручивао је и својим пристамама: „Цео свој живот проборадио сам међу мудрацима и ништа боље нисам нашао за тело (= човека), него ћутање“ (Abot., 17.) И против оних који су били многоречити при тумачењу закона и тиме се, сигурно, поносили, оштроумно добацује: „није главна ствар тумачење („учење:“ „hammidraš“) него дело, и сваки који много говори доводи грех“. (Abot. I., 17.). — Још док је храм постојао живео је и R. Hanina „старешина свештенички“ („s'gan hakohanim“), од кога потече изрека „моли се за благостање (добро) владе, јер да нема ње, човек би човека живога гутао“ (Abot II., 2.).

Али несретни свршетак јудејско римског рата, који се завршио потпуним уништењем јудејске самосталности и храма, деловао је тако поразно на преостале Јевреје, да су сасвим изгубили главу. Започело је ново ропство, горе од вавилонског, римско „Galut Edom“. — Поштеђене су биле само римске присталице и умерени, који су од првог почетка рата саветовали да се не буни против Римљана. Уништен је био сваки религиозни живот, а и духовни. Синедрион, врховни законодавни и управни савет јудејског народа, на чијем су челу били садужејски првосвештеници, нестаје. Самим тим почиње да расте, још више, ауторитет фарисејских научника — равина који су преостали у животу и разбежали се на све стране, а који и надаље настављају своје студије. Међу тим научницима особито се истиче Rabban Johanan ben Zak'aj, који је умео да распршено сабере, и даде новог полета целом духовном животу јудејског народа. Јоханан је био ученик Хилелов. Још у Јерусалиму уживао је врло велики углед. Припадао је помирљивој струји која није хтела рат са Римљанима, због чега је опомињао, за време опсаде Јерусалима, да се град преда, да не буде разорен и храм спаљен. Зилоти су га због тога нападали, али он, када је видео да је град изгубљен и да је у граду стање постало сувише очајно, пребегне Римљанима, при чему се послужио лукавством. Како зилоти нису никоме дозвољавали излазак па су убијали све који су покушавали побећи, у договору са својим рођаком Бен-Батиах-ом, који је био један од вођа зилота, даде се изнети из града као ле-

¹ * Нв δ' οὐτος ἀνὴρ πλὴρης συνέσεως καὶ λογισμοῦ, δυνάμενός τε πράγματα κακῶς κείμενα φρονήσει τῆ ἑαυτοῦ διορθώσασθαι (Vita, 38).

шина. Изнели су га његови ученици Eli'ezer и Josua, при чему су метнули у сандук му и комадић трулог мяса да боље пре-варе стражаре. Али тек заузимањем Бен-Батиаха не завирише стражари у сандук. Веспасијан прими бегунца пријатељски и када је овај молио да му се дозволи отварање школе (академије), Веспасијан му дозволи. То тим пре, што је знао да је био присталица Римљана и јер му је Јоханан прорекао, по легенди, да ће постати царем.¹ Јоханан се настани са својим ученицима у граду Јабни (Jabne) или Јамнија (Jamnia), у којем су, већином, стаивали Јудејци од времена Макавеја (Šekalim I., 4. Roš haššana IV, 1—2. Ketub. IV, 6. Sanhedrin XI, 4.). Но доцније се спомиње и Beḡur-Hajil као место његовог деловања (Sanh. 32 b.). Јамнија је лежала недалеко од обале средоземног мора између Јопе и некадашњег Филистејског града Асдода (Grätz 13.), док се за Beḡur-Hajil незна тачно².

Док је судбина Јерусалима била неизвесна, јасно је да је Јоханан развијао слабу делатност са својим ученицима. Али када је дошла вест да је град разорен, а храм спаљен, у општој жалости, Јоханан не клоне. Он увиђа да суштина Јудејства није везана за храм и жртвеник, при чему се позива на речи про-рока Осије: „милости хоћу а не жртве“ (Ос. 6,6), и наглашава да милостиња замењује жртве. Он скупља гласовите учитеље и обнавља врховни религиозни савет — Синдерион. Његов ауторитет је могао да уклони веровање да Синдерион може за-седавати само уз храм, и на тај начин ослобађа Јудејство жртвеног култа, и ствара га (Јудејство) самосталним (Grätz о. с. IV. 15). Он је могао и да укине неке старе законске одредбе и да уведе нове.³ Уз Јоханана на академији су била још седморица угледних учитеља („Tanaiti“), од којих су, већином, позната само имена. То су били већ споменути: R. Hanina („s^e gan hakohanim“), који обично говори о детаљима свештеничког живота,⁴ затим R. Sadoq (Saduq) који је већ за време

¹ Grätz о. с. IV. 12.; Abot de R. Natan 4.; Midraš rabba за Плач Јерем. 1,5; E. Wünsche, Der Midraš Echa rabbati, 1881, стр. 66. Јосиф Флавије приповеда за себе да је и он прорекао Веспасијану то исто; (Bellum judaicum III. 8).

² Неки га идентификују са Јамнијом (Grätz, S. Krauss) али је то фантастично тумачење (Schürer о. с. 367. Anm. 56).

³ Талмуд спомиње таквих девет одредаба („tequnot“): (Roš haššana 31b. Sota 40a; Grätz 15). Најважнија је она о укидању „воде проклетства“ код сумње за прељубу (Број IV. Мојс.) 5,11—31).

⁴ Pesahim I,6. Šekalim IV, 4. VI, 1. Abot. III, 2.

јудејског рата уживао велики углед¹, R. Nahum, R. Dosa ben Arhinos, Abba Šaul ben Batnit, R. Nahum Gimso („чудотворац“), R. Nehunja ben Hakana². — Rabban Johanan је имао пет ученика, од којих је највише ценио Eliezera ben Hurkanos-а, или Ele'azara (b. Arakh-a)³. За сваког је био изрекао карактеристику: R. Eliezer b. Hurkanos је као малтерисана цистерна, која не пропушта ни капи; R. Jehošua b. Natanael: благо оном ко га је родио; R. Jose свештеник је побожан (благочестив; „hasid“); R. Šimon b. Natanael се боји греха; R. Eleazar b. Arakh је као извор који стално расте“ (Abot II, 11).

И у његовој се академији наставио стари метод поучавања, особито у дискусији. „Он рече (својим ученицима): ајте и видите који је прави пут којег се човек треба држати. R. Eliezer рече: благо око. R. Jehošua рече: добар сусед. R. Šimon рече: предвиђање шта ће се догодити. R. Eleazar рече: добро срце. На то им он рече: речи Eleazara b. Arakh-а ми се највише свиђају, јер у његовим речима садржане су и ваше“ (Abot II, 12). Ту се још даље развија и тумачење законских прописа (Mišna-Halaha) и приповедање како се до тих прописа дошло (Midraš-Hagada), као и предвиђање нових случајева и одредбе за њих (Talmud у ужем смислу). Но још се ништа забележено не сме употребљавати и ако се материјал све више множи и гомила. Јављају се нови велики капацитети који имају око себе масу ученика. Међу њима се особито истичу из друге генерације танаита (око 90—130 после Хр.): Rabban Gamli'el II, R. Eliezer ben Hurkanos, R. Jišma'el ben Eliša и R. Aqiba, који стварају своје школе.

Rabban Gamli'el II., наследник габбана Јоханана бен Закаја унук Гамалила I.⁴ био је један од најпризнатијих научника свога времена и највећи ауторитет за Јевреје око 90—110 год. после Христа. Био је претседник синедриона („Beth-din“) у Јамни (Jamni), који је већ у његово време био признат као највиша власт у Израиљу. Он већ има титулу „Nasi“ — „кнез“ (Roš haš-

¹ Abot. VI, 5., Pesahim VII, 2., Sukka II, 5, Kelim XII, 4.

² Grätz о. с. IV 22.

³ „Он је обичавао говорити: да су сви мудраци на једној страни ваге, а R. Eliezer b. Hurkanos на другој, све би их претегнуо“. (Abot. II 12); Abba Šaul рече да је то рекао за R. Ele'azara b. Arakh-а (Ibid).

⁴ За разлику од овога, Гамалил II зове се обично Јабнанин („Hejabne“) (Grätz. 24. Strack 122).

šana II, 8. 9. Kelim V, 4.). Око њега (Гамалила) били су се искупили најгласовитији научници, па и њима је Гамалило важио као ауторитет. Када се једаред, због жестоког карактера, био заборавио и морао бити свргнут са свога положаја, постављен је био за председника Синедриона Eleazar ben Azarja. Али чим се измирио са увређеним R. Ј'hošiuom опет га враћају у његово достојанство, док се Eleazar драговољно одриче, али му остављају (Елеазару) да сваке треће недеље претседава седницама Синедриона (јер. Berahot IV, 1. bab. Berahot 27^b28^a, Grätz о. с. IV. 35. 39. Јадajim III, 5. IV, 2.

Гамалило је при тумачењу закона пристајао уз Хилелову школу и спомиње се као изузетак да је у три случаја одлучио строжије, по Шамајевој школи (Beša II, 6 Edujot III, 10.). Ипак се држи да је увек волео да се строго придржава закона и ако је иначе био либералнијих погледа.¹ Када је био свргнут превладала је била у Синдериону противничка му струја и захтевала да се испитају све уредбе Гамалилове које је он донео у духу Хилелове школе, да ли одговарају традицији. И заиста, били су позвани и саслушани људи који су познавали предање и та су саслушавања бележена. То је први случај да се званично бележи предање (Mišna), које је названо „сведочанства“ „Edujot“ (Grätz о. с. IV, 36).

Међу ученицима Јоханана бен Закаја, истицао се, као што смо видели, Елиезер бен Хирканос. Познат је јако због својег чврстог и тврдоглавог пристајања уз оно што је научио; његова је девиза увек била: „Овако сам чуо од мојих учитеља“. При томе је примао само усмено предање, а одбацивао је оно што се добијало Хилеловим правилима излагања, тако да су га сматрали присталицом Шамајевим („Šammuti“, Sabbath 130 исп. јер. Terumot V, 43 с.). Због тога неће ни да пристане на решење већине, у дискусији, па чак призива за сведока и дрвеће, воду, и зидове дворане где се водила дискусија, на концу и само небо, на што се чује глас („Bat qol“) да Елиезер има право. Но Јеhošua ben Hanania заповеда зидовима да се не мешају у дискусију и да стоје чврсто, а небу одговара да: „није на небу Тора“ (Понољ. зак. 30,12) и да због тога с неба немају ништа да говоре. „Јер ти си једаред на Синају, о Боже, на-

¹ Путује у Рим, у добрим је односима са заповедником (Hegemōn) Сирије (Edujot VII, 7), чак се купа у Афродитином купатилу у Ако-у (Akko) и ако је у њем био и кип богињин (Aboda zaga III 4).

писао: нека се управља по већини“. На то се чује глас: „Моја су ме деца победила“. На Елиезера је затим бачена клетва (Baba mešia 59 b). Колико је Р. Елиезер био самосвестан у оно што је научио, сведочи и његова изрека: „да се сва мора претворе у масгило, све трске у писаћа пера, небо и земља у пергаменат а сви људи у писаре, не би могли, свеједно, све оно записати што сам научио“¹. Елиезер је био отворио школу у Лиди (Lydda) у јужној Јудеји, која се уздржала више стотина година (Grätz 42), али се ипак узима да је Елиезер последњи присталица Шамајев, јер његови ученици прихватише тумачења раби Акибе².

Међу ученицима Елиезеровим налазио се и R. Aqiba ben Josef, којег Елиезер баш није ценио док га (Акиба) није, једаред, са питањима стерао у теснац. (јер. Pesahim VI, 33 b.). До своје 40 године Акиба је био сасвим непријатељски расположен према научницима (Pesah. 49 b.) и неупућен у закон („am ha'ares“), а после тога постаје једним од најсветлијих имена међу својим савременицима. По легенди, потакла га је за студирање једна жена у коју се заљубио (Ketub. 62 b, Nedarim 50), а која је за њега продала чак и своју косу, када су живели у сиромаштву (јер. Sab. VI, 7 d.).

Раби Акиба ствара велики преокрет у тумачењу Торе. Он израђује систем по коме се има све радити. „Тај систем није гледао у усменом предању мртво благо које се не може умножити, него као један рудник из кога се могу добијати нова блага, употребом даних средстава. Нове законске одредбе нису се требале доносити вањским мерилом тј. одлуком већине, него се њихова оправданост могла доказивати у писаним речима Библије. Главним начелом свога система сматрао је Р. Акиба уверење, да се речи Торе, особито у законским (халахским) деловима, потпуно разликују од сваког другог писаног дела, ма које врсте. Док се у другим делима, наиме, употребљавају разне форме, фигуре, украси итд. дотле у Тори нема од тога ништа. У њој је све битно, нема ничег сувишног. Свака реч, сваки слог и слово, шта више свака цртица или знак, имају или крију у себи дубље значење и могу служити као путоказ при тумачењу. Он ствара масу нових правила за излагање, и из добијеног

¹ Midraš Rabba Šir hašširim; Fromer J. Der Organismus des Judentums, Berlin — Charlottenburg 1909. стр. 116.

² Grätz о. с. 47,

результата могло се опет извући ново правило“ (Grätz o. c. 52.). Због тога је тражио и налазио смисао и у најситнијим граматичким честицама, на пр. у честици за ознаку акузивитива „'et“, у свези „ve“ (и), „'ak“ (али), „gam“ (такође) итд. При томе је Акиба остајао увек конзенквентан. „Simon Jmsoni, по другима Nehemja Jmsoni тумачио је свако „'et“ (nota accusativi) у закону, али када је дошао (до стиха): „Бој се Јахвеа Бога твојера“ („'et Jahve 'eloheka tirá“), повуче се. Тада му рекосе његови ученици: шта ће бити од свих тумачења што си их извео из „'et“-а? А овај им одговори: као што имам право да тражим награду за изучавање, тако имам право да тражим и за повлачење. Али када дође раби Акиба, он протумачи (стих) „Бој се Јахвеа Бога својера“ да се ту имају разумети (под „'et“) и научници“ („Talmidê hakhamim“) тј. да се има бојати (поштовати) Бога и научника (Pesahim 22 b.).

„R. Aqiba је са својим системом отворио нове видике и отворио нови пут; усменом законском материјалу, за којег су неки говорили да виси само о једној длаци и да нема основа у Св. Писму, дано је право опстанка. Тиме су биле завршене препирке за халахе. Савременици R Aqibe били су тим новим одушевљени и изненађени, и ако је то изгледало врло старо“ (Grätz o. c. 52). Због тога је Rabbi Tarfon (или Tryfon) могао рећи Акиби: „Ко одустаје од тебе, тај одустаје од вечног живота, јер што предање заборавља, то ти понова успостављаш својим тумачењем“ (Sifre paraša Behaloteha, 75). Држало се, да би се закон запустео или барем занемарио, да му није дао брану Р. Акиба (Sifre Ekeb 48). Шта више, да је он знао за многе ствари које су биле сакривене и самом Мојсију (Pesikta Rabbati, 14), јер расправљање Акибино са ученицима није могао ни сам Мојсије да схвати (Menaḥ. 29 b.).

До Акибе поучавале су се халахе без икаквог система или груписања, а Акиба и овде изводи реформу, јер их је систематски средио у групе. Он их је најпре разделио према садржају у делове, тако, да су на пр. прописи о суботи, браку, разводу и т. д., били скупљени у једну целину (masehta). Сваку таку целину разделио је, опет према бројевима који долазе у њој, у разделе (на пр. из 4 узрока може се оштетити нечије власништво, 36 злочина кажњава се у закону са истребљењем из народа и т. д.). Свакако је Акиба морао тај цео материјал да бележи, и та његова збирка халахских одредаба названа је

Mišna раби Акибе (Sanh. 3, 4.). Значи да је постојала једна Мишна т.ј. збирка законских тумачења, и пре кодификације Rabbi Jehude Hanasi. Томе у прилог говори и предање да је Акиба сређивао Халахе за своје ученике (Tosefta Zabim 1, 5.; јер. Šeqalim 5, 48¹), а и речи св. Епифанија да Јевреји имају четири мишне (предања) од којих је једна Мојсијева, друга раби Акибе, трећа Аде а четврта Хасмонеја.¹ Мишна раби Акибе (Mišna de R. 'Aqiba') спомиње се чешће као она која има одлучујућу важност и зове се „Каснија Мишна“ („mišnâ 'aharona“) за разлику од „Прве Мишне“ („mišnâ rišona“) (Sanh. 3, 4., Ketub. 57, Gittin 55, Nedarim 24, 64.). Мишна Раби Акибе служила је доцније, као основа за стварање Мишне раби Јехуде Ханаси, која нам је сачувана у данашњем Талмуду. (Schürer, o. c. II. 377.).

Раби Акиба је имао своју школу у граду „Вене Вараџ“ (Sanhedr. 32 b.), за који се узима да је идентичан са данашњим Ibn Ibrâk између Јорре и el-Jehudijeh,² али се спомиње и Лида (Lydda).³ Око њега се био искупио огроман број ученика (легенда их броји око 12.000 и 24.000; Ketub. 62 b. Nedarim 50 a), јер је сматран највећим ауторитетом. То су потврђивали и сами чланови Синедриона, који нису хтели доносити закључке ако није био Акиба присутан, јер „ако нема раби Акибе, нема учења.“⁴ Колики је био његов ауторитет види се из талмудске изреке да је Акиба знао из сваке кукице („qos“, κεραιά) у Писму изводити брегове тумачења (Halaha). (Menahot 29 b.).

Разуме се, да и алегоријско тумачење раби Акибино и његово веровање у буквалну инспирацију св. Писма, није остајало без опозиције. Тако на пр. Jišma'el ben Eliša' додаје му иронично, да се због једнога vav-a (веза „и“) како је тумачи Акиба, мора спалити човек (Sanhedrin, 51 b.); а другом му приликом вели, да је као човек који вели св. Писму: причекај и ћути, док ти ја разјасним (Sifre Tasria 13).

¹ Αἱ γὰρ παραδόσεις τῶν πρεσβυτέρων δευτεράσεις παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις λέγονται. Εἰσὶ δὲ αὐταὶ τέσσαρες μίᾳ μὲν ἢ εἰς ὄνομα Μωυσέως φερομένην, δευτέρα δὲ τοῦ καλουμένου Ῥαββὶ Ἀκίβᾳ, τρίτη Ἀδδᾶ... τετάρτη τῶν υἱῶν Ἀσαμωναίου (Haeres. 15, 2, 1, 209. ed. Holl).

² Schürer. o. c. II. 376. Anm. 124.

³ Roš haššana 1, 6.

⁴ Midraš Chasit. 6 d. 1, 20; Grätz o. c. IV. 56.

И у национално-политичком животу свога народа играо је Акиба велику улогу. Он је био прогласио Бар-Кохбу, вођу устанка против Римљана (132—135 после Хр.), за Месију¹, и сам је активно учествовао у устанку, због чега је, на концу, мученички завршио (Berahot. 61 b. и јерус. Berah. 14, b.).

Један од врло познатих учитеља, савременик Акибин а уједно и његов противник, био је R. Jišma'el ben Eliša', обично зван R. Jišma'el. Из одличне свештеничке породице (Gittin 58a) доспео је у римско ропство, одакле га је искупио R. Jehošu'a ben Hanania. Он се каткада налази и у Јабни (Edujot II, 4), где је заједно са р. Акибом, Тарфоном, Елеазаром бен Азарја и другима (Ed. II, 6. Mikvaot VII, 1. Jadajim IV, 3. Kilajim VI, 4), али му је стално место боравка „Kefar 'Aziz," на граници Идумеје (Edom) где је имао и своју школу (Bet-Rabbi-Jišma'el). Он никакко не пристаје уз извештачено тумачење Акибино него се држи обичног смисла који је дан у тексту. Због тога и ствара правило да: „Тора говори језиком човечјим“ (против Акибе!) и да „Тора говори према човечјем начину живота“². Он је признавао само 7 Хилелових правила излагања (middot), које је он још разрадио и добио 13, која су у врло великом уважању код Јудеја. Та су правила (middot) употребљавана и примљена, а при томе, ипак, није потиснут ни систем раби Акибе. По предању, саставио је R. Jišmael и коментар Торе, назван Mehilta (Aboda zara IV, 8; Gittin 44a, Pesahim 48a) али тај је изгубљен, јер тако звана Mehilta de R. Jišmael која нам је сачувана, сигурно потече од другог (Fromer о. с. 125). Иначе се о његовом раду слабо зна. Сигурно је био међу онима који су, због политичких прилика, преместили седиште Синедриона из Јабне у Ушу (Baba batra 28 a, b). По предању завршио је мученички, за време буне Баркохбине, а Акиба му је држао посмртно слово (Mehilta Mišpatim 18).

(Наставиће се)

¹ Јерус. Taanit. IV, 7. (68 d), Midraš Ekha 2, 2., Grätz о. с. IV. 137.

² Sifre, Num. 15, 31., Strack, Einleitung, 99. 125.; Fromer, о. с. 124.